برنامه درسی پوچ: مغفول یا بی‌اثر؟

حبیب‌اله رضایی، نیکو یمانی*

چکیده

مقدمه: یکی از انواع برنامه درسی، برنامه درسی پوچ است. در ارتباط با این نوع برنامه درسی پژوهش‌های اندکی در سطح جهان صورت گرفته است و این امر نشان از بی‌توجهی پژوهشگران به این مفهوم است. هدف از این مطالعه، مروری بر مفهوم برنامه درسی پوچ از دیدگاه‌های مختلف است.

روش‌ها: در این مطالعه مروری پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی شامل SID، Iranmedex، Irandoc و Magiran با کمک کلید واژه‌های برنامه درسی پوچ، برنامه درسی حذف شده، برنامه درسی مغفول، برنامه درسی بی‌اثر، برنامه درسی خنثی و همچنین پایگاه‌های اطلاعاتی لاتین شامل Pubmed central و Eric و موتور جستجو Google scholar با کلید واژه‌های Null curriculum، Neglected curriculum، omitted curriculum مورد جستجو قرار گرفت.

نتایج: در این جستجو ۷۰مقاله و ۱۵کتاب به دست آمد که به نحوی با برنامه درسی پوچ در ارتباط بودند. پس از مطالعه آنها، ۱۸ مقاله و کتاب که به هدف مطالعه نزدیک‌تر بود مورد استفاده قرار گرفت. دو دیدگاه متخصصان برنامه‌ریزی درسی و مختصصان آموزش پزشکی در مورد برنامه درسی پوچ شناسایی شد. بر اساس نظرات متخصصان برنامه‌ریزی درسی، برنامه درسی پوچ آن چیزی است که مورد غفلت واقع شده است ولی بر اساس نظرات متخصصان آموزش پزشکی، برنامه درسی پوچ، برنامه درسی بی‌اثر است.

نتیجه‌گیری: با توجه به تعریف متفاوت برنامه درسی پوچ از دیدگاه متخصصان برنامه‌ریزی درسی و متخصصان آموزش پزشکی پیشنهاد می‌گردد، کسانی که قصد استفاده کاربردی از این مفهوم دارند در ابتدا تعریف خود را بر مبنای یکی از این نظرات مشخص کنند تا در ادامه کار دچار سردرگمی نشوند.

واژه‌های کلیدی: برنامه درسی پوچ، برنامه درسی حذف شده، برنامه درسی مغفول، برنامه درسی بی‌اثر، برنامه درسی خنثی

مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی/ ۱۳۹۶؛ ۱۷(۶۰): ۵۶۱ تا ۵۷۰

مقدمه

هنگامی که سعی داریم چیزی را تعریف کنیم، اغلب تلاش می‌کنیم معنا یا طبیعت آن را بیان کنیم به نحوی که بتوانیم مفهوم سؤال را محدود کرده، کاربرد تعریف را مشخص کنیم(۱). برنامه‌ی درسی واژه‌ای است که در متون آموزش عالی به چشم می‌خورد(۲). همه کتاب‌های برنامه درسی با تعریف واژه برنامه درسی آغاز می‌شود. ولی آنچه مهم است این است که چرا باید برنامه درسی را تعریف کرد. آنچه نظریه‌پردازان برنامه درسی در هنگام تعریف برنامه درسی در ذهن دارند، مشخص کردن طبیعت این مفهوم است. این تلاش ضروری است زیرا معانی متفاوت از این واژه که گاهی متضاد یکدیگر هستند، ارائه شده است. دلیل دوم برای صراحت بخشیدن به این واژه برنامه درسی این است که، طرح‌ریزی، توجیه، کاربرد و ارزشیابی از یک

* **نویسنده مسؤول:** دکتر نیکو یمانی (دانشیار)، گروه آموزش پزشکی، مرکز تحقیقات آموزش پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران.
yamani@edc.mui.ac.ir
دکتر حبیب‌اله رضایی، استادیار، مرکز تحقیقات سلولی مولکولی، دانشگاه علوم پزشکی یاسوج، یاسوج، ایران. (rezaie.habib@edc.mui.ac.ir)

تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۱/۲۰، تاریخ اصلاحیه: ۹۶/۳/۱۲، تاریخ پذیرش: ۹۶/۱۲/۸

برنامه درسی معین به درک و فهم برنامه درسی به کار گرفته شده، بستگی دارد(۱). واژه برنامه درسی (curriculum) از ریشه لاتین Race course و به معنای میدان مسابقه و یا فاصله و مقدار راهی است که افراد باید طی کنند تا به هدف مورد نظر دست یابند(۳). علی‌رغم روشن بودن معنی لغوی مفهوم برنامه درسی، برداشت‌ها از این واژه متفاوت است. سیلور (Sylor) و الکساندر (Alexander) برنامه درسی را طرحی برای تدارک مجموعه‌ای از فرصت‌های یادگیری برای افراد تحت تعلیم قلمداد می‌نمایند. به نظر آنان این برداشت از برنامه درسی متضمن پیش‌بینی اهداف و غایت با تدارک تجربیات و فرصت‌های یادگیری و نیز مسائلی نظیر ارزشیابی از برنامه است(۳). طبق نظر تابا (Taba) برنامه آموزشی بیش از هر چیز به نحوه ی آماده‌سازی نسل جوان یک جامعه به صورت افرادی سازنده و مفید برای آن جامعه تلقی می‌شود. طبق نظر آیزنر (Eisner) برنامه درسی عبارت است از یک سلسله وقایع آموزشی طراحی شده که به قصد تحقق نتایج آموزشی برای یک یا چند دانش‌آموز پیش‌بینی شده است(٤). طبق این تعاریف و تعاریف دیگر، از برنامه درسی به عنوان محتوا، به عنوان تجربه‌ها و به عنوان یک طرح یا نقشه حوزه برنامه‌ریزی برای شناسایی و معرفی انواع برنامه درسی قابل انکار نیست. این متفکران نام‌های متفاوتی به انواع مختلف برنامه درسی داده‌اند و در بعضی از مواقع برای یک نوع برنامه درسی از عناوین متفاوت استفاده شده است(۵). دسته‌بندی‌های مختلفی از انواع برنامه درسی شده است؛ به عنوان نمونه، تعدادی از دسته‌بندی‌ها که توسط صاحب‌نظران مختلف ارائه شده است در جدول یک آمده است(۳و٦تا۹). همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود یکی از انواع برنامه درسی، برنامه درسی پوچ است که در دسته‌بندی پوزنر (Posner) و آیزنر به چشم می‌خورد. همین نوع برنامه درسی در دسته‌بندی‌های ارائه شده توسط سایر صاحب‌نظران از جمله گلاتورن (Glatthorn) با عنوان برنامه درسی کنار گذاشته شده و کوروش فتحی واجارگاه با عنوان برنامه درسی غفلت شده به چشم می‌خورد.

آموزش پزشکی یکی از رشته‌های بین رشته‌ای است که مفاهیمی از رشته‌های مختلف علوم تربیتی از جمله برنامه‌ریزی درسی، سنجش و ارزشیابی وام گرفته است(۱۰). در این رشته نیز صاحب‌نظران مختلفی از جمله هاردن (Harden) در مورد برنامه‌ریزی درسی نظریه‌پردازی بسیاری کرده‌اند(۱۱). هاردن نیز در دسته‌بندی که انجام داده است انواع برنامه درسی را برنامه درسی اعلان شده (declared curriculum)، برنامه درسی تدریس شده (taught curriculum)، برنامه درسی یادگرفته شده (learned curriculum)، برنامه درسی پنهان (hidden curriculum) و برنامه درسی پوچ (null curriculum) اعلام کرده است(۱۱).

در ارتباط با برنامه درسی پوچ پژوهش اندکی در سطح جهان صورت گرفته است و این امر نشان از بی‌توجهی پژوهشگران به این مفهوم و عدم آشنایی دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان آموزشی در این زمینه است(۱۲). در مقالات و کتب مختلف به صورت پراکنده به بررسی مفهوم برنامه درسی پوچ پرداخته شده است(۳). اما به این موضوع که مفهوم برنامه درسی پوچ از دیدگاه‌های مختلف چگونه است، پرداخته نشده است. هدف از این مطالعه، مروری بر مفهوم برنامه درسی پوچ از دیدگاه‌های مختلف است.

جدول ۱: سطوح و انواع برنامه درسی از دیدگاه صاحب‌نظران

نام صاحب‌نظر	انواع برنامه درسی
گودلد-سو	۱-برنامه درسی اجتماعی ۲-برنامه درسی نهادی ۳-برنامه درسی آموزشی ٤-برنامه درسی تجربی
فرانسیس کلاین	۱-برنامه درسی آکادمیک یا آرمانی ۲-برنامه درسی اجتماعی ۳-برنامه درسی رسمی ٤-برنامه درسی نهادی ٥-برنامه درسی آموزشی ٦-برنامه درسی اجرایی ۷-برنامه درسی تجربی
پوزنر	۱-برنامه درسی رسمی ۲-برنامه درسی اجرایی یا عملیاتی ۳-برنامه درسی پنهان ٤-برنامه درسی پوچ ٥-برنامه درسی فوق برنامه
روبرت زایس	۱-برنامه درسی خاموش ۲-برنامه درسی زنده(برنامه درسی اجرایی)
گلاتورن	۱-برنامه درسی توصیه شده ۲-برنامه درسی مکتوب یا قصد شده ۳-برنامه درسی پنهان یا قصد نشده ٤-برنامه درسی کنارگذاشته شده ٥-برنامه درسی حمایت شده ٦-برنامه درسی آزمون شده یا سنجش شده ۷-برنامه درسی تدریس شده ۸-برنامه درسی یادگرفته شده
نلسون	۱-برنامه درسی صریح ۲-برنامه درسی اجرایی یا عرضه شده ۳-برنامه درسی تجربه شده
کولز	۱-برنامه درسی روی کاغذ ۲-برنامه درسی در عمل ۳-برنامه درسی تجربه شده
آیزنر	۱-برنامه درسی صریح یا رسمی ۲-برنامه درسی پنهان یا ضمنی ۳-برنامه درسی پوچ یا عقیم
نیولاو	۱-برنامه درسی پراگماتیک ۲-برنامه درسی غیررسمی ۳-برنامه درسی مخفی ٤-برنامه درسی آشکار ٥-برنامه درسی پنهان ٦-برنامه درسی اجتماعی ۷-برنامه درسی نهفته
پورتر	۱-برنامه درسی مصوب (اجراشده) ۲-برنامه درسی قصدشده ۳-برنامه درسی سنجش شده ٤-برنامه درسی یادگرفته شده
کورش فتحی	۱-برنامه درسی تجویز شده یا قصد شده ۲-برنامه درسی تدریس شده ۳-برنامه درسی آزمون شده ٤-برنامه درسی گزارش شده ٥-برنامه درسی پنهان ٦-برنامه درسی غفلت شده ۷-برنامه درسی خارجی(بیرونی) ۸-برنامه درسی یادگرفته شده

روش‌ها

این مطالعه در نیمه اول سال ۱۳۹٤ انجام گردید. در این مطالعه پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی شامل SID، Iranmedex، Irandoc و Magiran با کمک کلید واژه‌هایی شامل برنامه درسی پوچ، برنامه درسی حذف شده، برنامه درسی مغفول، برنامه درسی بی‌اثر، برنامه درسی خنثی و همچنین پایگاه‌های اطلاعاتی لاتین شامل Pubmed central و Eric و موتور جستجو Google scholar با کلید واژه‌هایNull curriculum، Neglected curriculum، omitted curriculum مورد جستجو قرار گرفت. تعدادی کتاب مرتبط نیز بررسی شد. معیار ورود به مطالعه، بازه زمانی انتشار مطلب مورد نظر، زبان مطلب مورد نظر و تناسب با هدف مطالعه بود. مقالات یا کتاب‌هایی وارد مطالعه شدند که در بازه زمانی ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۵ به زبان فارسی یا انگلیسی منتشر شده و به مفهوم برنامه درسی پوچ پرداخته بودند. مقالاتی که در پایگاه‌های دیگر مثل web of science بود به دلیل در دسترس نبودن اصل مقالات برای کشور ایران وارد مطالعه نشد. معیار خروج از مطالعه تکراری بودن مقاله یا کتاب مورد نظر، محدوده زمانی در نظر گرفته شده و زبان مقالات بود. مقالاتی که در بازه زمانی ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۵ نبودند، از مطالعه خارج شدند. مقالاتی که زبان آنها فارسی یا انگلیسی نبود به دلیل عدم تسلط محققان به آن زبان‌ها از مطالعه خارج شدند. در جستجوی انجام شده ۷۰ مقاله و ۱۵ کتاب یافت گردید که به نحوی با برنامه درسی پوچ در ارتباط بودند. پس از حذف موارد تکراری ۱۸ مقاله و کتاب که به هدف مطالعه نزدیک‌تر بودند مورد استفاده قرار گرفت (به مفهوم برنامه درسی پوچ پرداخته بودند و دارای معیارهای ورود به مطالعه بودند). ۲ مورد مقالات فارسی، ٦ مورد مقالات انگلیسی، ۳ مورد کتاب انگلیسی و ۷ مورد نیز کتاب فارسی بود.

نتایج

پس از مطالعه مقالات و کتاب‌ها ، دو دیدگاه متخصصان برنامه‌ریزی درسی و آموزش پزشکی در زمینه برنامه درسی پوچ مورد بررسی قرار گرفت.

دسته اول: دیدگاه متخصصان برنامه‌ریزی درسی در زمینه برنامه درسی پوچ

تعریف مفهومی از برنامه درسی پوچ توسط متخصصان برنامه‌ریزی درسی در جدول دو آمده است. در این جدول نام لاتین این مفهوم برنامه درسی، عنوان فارسی این مفهوم برنامه درسی، تعریف و توضیحات تکمیلی این مفهوم از دیدگاه صاحب‌نظران برنامه‌ریزی درسی قرار داده شده است(۳و۶و۷و۸و۱۳).

جدول ۲: تعریف متخصصان برنامه‌ریزی درسی از برنامه درسی پوچ

نام فرد	نام انگلیسی برنامه درسی	نام فارسی برنامه درسی	تعریف ازسطح برنامه درسی موردنظر	توضیحات بیش‌تر
پوزنر	Null	پوچ	برنامه درسی پوچ که از آن تحت عنوان برنامه درسی خنثی یا عقیم نیز یاد می‌شود، شامل آن دسته از موضوعاتی است که تدریس نشده است و نیز هر نوع ملاحظه‌ای را در این خصوص که چرا این موضوعات مورد غفلت قرار گرفته است را در بر می‌گیرد(۳ و ۷).	چرا موضوعاتی نظیر حقوق، آموزش رانندگی، نقش‌های والدینی و مانند آن تدریس نمی‌شود و نمی‌تواند در کنار دروس اصلی چون زبان، مطالعات اجتماعی، ریاضیات و علوم در مدارس مدنظر قرار گیرد (۳و۷).
گلاتورن	Excluded	کنار گذاشته شده(حذف شده)	عبارت از آن چه در برنامه درسی کنارگذاشته شده است، خواه عمداً خواه سهواً. به هر حال دانش آموزان ممکن است از فرصت برای مطالعه برخی عناوین مهم محروم شوند. زیرا این عناوین عملاً در برنامه مصوب وجودندارند و غایب هستند(۳ و ۸).	
فتحی	Omitted or neglected	غفلت شده	برنامه درسی مغفول یا مفقود عبارت است از آن چه تعمداً یا ناآگاهانه در درس از قلم افتاده است. برنامه درسی مغفول نه تنها شامل محتوایی که در برگیرنده رویکردهای تحلیلی (نظیر رویکردهای سیاسی –اقتصادی که معمولاً از دروس مطالعات اجتماعی حذف می‌شوند) بلکه روش‌های آموزشی (نظیر اجتناب از به کارگیری فعالیت‌ها و روش‌های آموزشی مشارکتی و دموکراتیک در کلاس درس و مدرسه) است(۳).	در برنامه درسی علوم اجتماعی محتوای مغفول مانده، مسائل سانسورشده و عقاید و نظرات مسکوت مانده که می‌تواند به اندازه محتوای گزینش و تأییدشده در تربیت سیاسی و اجتماعی بچه‌ها دارای نقش و اهمیت باشند(۳).
مهرمحمدی		پوچ	مجموعه موضوع‌ها، مباحث و فرایندهای حذف شده از برنامه درسی که نباید به سرنوشت حذف دچار می‌شدند(۱). مفهوم برنامه درسی پوچ دعوت آشکاری است به توجه دقیق و عمیق به مواد و موضوعهای درسی یا فرایندهای ذهنی که در سایه گزینش و تصمیم برنامه‌ریزی درسی از دستور کار نظام آموزشی حذف شده و لذا فراگیران از آموختن تجربه‌های مرتبط با آنها محروم می‌مانند(۱). مفهومی است که هدف آن جلب توجه دست‌اندرکاران و تصمیم گیرندگان برنامه‌های درسی به تأمل و اندیشه، درباره‌ی آنچه از دستور کار نظام آموزشی و از حوزه برنامه درسی صریح(رسمی) حذف می‌شوند (۱). دو نوع برنامه درسی پوچ وجود دارد. برنامه درسی پوچ آشکار و برنامه درسی پوچ پنهان. برنامه درسی پوچ آشکار به حذف برخی موضوعها، مباحث یا فرایندهای ذهنی از برنامه درسی رسمی گفته می‌شود و تنها یک بعد از برنامه درسی پوچ است. حذف در	اهمیت برنامه درسی پوچ به آن سبب است که محرومیت ناشی از آن بر جریان رشد فراگیران اثری تعیین کننده برجای می‌گذارد. برنامه‌ریزان درسی باید به طور مستمر خود را با پرسش‌هایی از این دست مواجه ببینند که آیا آنچه حذف شده است اهمیت و اولویت کم‌تری نسبت به آنچه ابقا شده است دارد؟ آیا در برابر حذف شده‌ها و بالتبع ابقا شده‌ها در برنامه درسی دلیل و توجیه کافی وجود دارد؟ آیا برنامه درسی با شرایط متحول فرهنگی اجتماعی، اقتصادی، سیاسی

			ابعاد دیگر یا به اشکال دیگر نیز در برنامه درسی اتفاق می‌افتد. برنامه درسی پوچ علاوه بر بعد آشکار، ابعاد پوشیده پنهانی نیز دارد که به آن برنامه درسی پوچ پنهان گفته می‌شود. دو شکل از برنامه درسی پوچ وجود دارد. در شکل اول آن برخی مباحث و موضوع‌ها یا فرایندهای پیش بینی شده در برنامه درسی صریح به دلیل شرایط و موقعیت‌های ویژه در یک آموزشگاه، منطقه یا کشور حذف می‌شود. نابهنگام بودن و پاسخگو نبودن برنامه درسی در یک زمینه یا موضوع خاص درسی نسبت به شرایط متحول اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، تاریخی و علمی اجتماعی شکل دیگری از برنامه درسی پوچ پنهان است.	و... سازگار است.
آیزنر	Null	پوچ	برنامه درسی پوچ شامل موضوعات وتجاربی که تدریس نمی‌شوند(محتوا) و ارزش‌های حذف شده است(٦).	تفکر درباره همه آن چیزهایی که ما درس نمی‌دهیم مانند چگونه تناقضات را حل کنیم، چگونه احساسات را بیان کنیم، چگونه با پول برخورد کنیم، چگونه با مرگ برخورد کنیم و... ارزشها و محتوای حذف شده برای مثال برنامه مدارس عمومی به طور کلی از موضوعاتی مانند برخورد با مرگ، مسئله جنسیت و روح دوری می‌کند مدارس همچنین ممکن است نادیده بگیرند تفکر غیر کلامی و غیر تحت الفظی
رابرتز(roberts)	Null		محتوای حذف شده از برنامه درسی: چیزهایی که تدریس نمی‌شود(١٣).	

دسته دوم: دیدگاه متخصصان آموزش پزشکی در زمینه برنامه درسی پوچ

تعریف مفهومی از برنامه درسی پوچ توسط متخصصان آموزش پزشکی در جدول سه آمده است. در این جدول نام لاتین این مفهوم برنامه درسی، عنوان فارسی این مفهوم برنامه درسی و تعریف و توضیحات تکمیلی این مفهوم از دیدگاه صاحب‌نظران برنامه‌ریزی درسی قرار داده شده است(١٤تا١٦).

جدول ۳: تعریف متخصصان آموزش پزشکی از برنامه درسی پوچ

نام فرد	نام انگلیسی برنامه درسی	نام فارسی برنامه درسی	تعریف ازسطح برنامه درسی موردنظر	توضیحات بیش‌تر
هاردن(Harden)	Null	پوچ	برنامه درسی پوچ شامل مواردی است که مؤسسه به طور قطع قصد ندارد تدریس کند.	برنامه درسی رشته پزشکی بدین منظور تدوین نشده است که پزشکانی با مهارت‌های پرستار تربیت کند همچنین برنامه آموزش پرستاری بدین منظور تدوین نشده است که جراح تربیت کند. ما باید به

				طور مرتب برنامه‌های درسی را برای حقایق یا اطلاعات تاریخ گذشته؛ برای پروسیجرهای از مد افتاده، نگرش‌های از مد افتاده، راه‌های اداره کردن وضعیت از مد افتاده پایش کنیم(۱۵).
متخصصان آموزش پزشکی	Null	بی اثر	نوعی برنامه درسی است که سیستم آموزشی بر عدم آموزش آن تأکید دارد. یعنی فراگیران نباید یک سری از مطالب را آموزش ببینند و برای این منظور باید برنامه درسی آموزشی از نظر وجود مطالب تاریخ گذشته و روش‌های منقرض پایش گردد(۱٤ و ۱٦).	برنامه درسی بی‌اثر را برنامه درسی sabretoothed نیز می‌گویند. این اصطلاح از داستان غارنشیانی گرفته شده که مدتها پس از انقراض نوعی ببر با دندان‌های تیز به نام sabretoothed، همچنان به آموزش نحوه شکار کردن آن می‌پرداختند(۱٤).
هافرتی (Hafferty)	Null		برنامه درسی پوچ آن چیزی است که دانشجویان یاد می‌گیرند در حالیکه تدریس یا ارائه نشده است و یا بر آن تأکیدی نگردیده است(۱۷).	اهداف و یا محتوی تدریس را، برای مشخص ساختن مواردی که تاریخ انقضای آنها به سر آمده بررسی کنید(۱۷).

بحث

هدف از این مطالعه، مروری بر مفهوم برنامه درسی پوچ از دیدگاه‌های مختلف است. این موضوع که اندیشمندان حوزه مطالعات برنامه درسی در مورد برخی تعاریف و مفاهیم بحث و چالش دارند، موضوع جدیدی نیست(۱۸). با توجه به نتایج این مقاله، صاحب‌نظران برنامه‌ریزی درسی و صاحب‌نظران آموزش پزشکی تعریف متفاوتی از برنامه درسی پوچ ارائه داده‌اند. واژه‌های لاتین متفاوت و معانی فارسی متفاوت برای این مفهوم به کار رفته است. از جمله معانی لغوی متفاوت برای این واژه، می‌توان به برنامه درسی بی‌اثر، برنامه درسی مورد غفلت واقع شده یا مغفول، برنامه درسی عقیم، برنامه درسی خنثی، برنامه درسی حذف شده و برنامه درسی کنار گذاشته شده اشاره کرد. از دیدگاه صاحب‌نظران برنامه‌ریزی درسی، برنامه درسی پوچ موضوعاتی است که تدریس نشده است و باید راهکارهایی برای بازگرداندن آنان به برنامه درسی پیدا کرد. از دیدگاه این متخصصان اهمیت این موضوعات کم‌تر از موضوعاتی نیست که تدریس می‌شود. طبق این دیدگاه سه نوع برنامه درسی پوچ وجود دارد. برنامه درسی پوچ قصد شده که مؤلفان کتاب‌ها یا سیاست‌ها، مقداری از محتوا را به خاطر عدم تطابق با نیازهای دانشجویان وجامعه حذف می‌کنند. برنامه درسی پوچ اجرا شده آن است که مدرسان مقداری از محتوا را به دلیل این که مناسب نیازها و علایق دانشجویان این دوره آموزشی نیست حذف می‌کنند. برنامه درسی پوچ تجربه شده که دانشجویان، به بعضی از محتواها بدین دلیل که، این مواد با زندگی یا نیازهای آنها تطابق ندارد توجه نمی‌کنند یا کم‌تر توجه نشان می‌دهند(۱۹). حذف مباحث ضروری از برنامه ممکن است در هنگام تدوین برنامه درسی اتفاق بیفتد و دست‌اندرکاران امر تعلیم و تربیت ممکن است نتوانند برنامه درسی رسمی را در قالب برنامه درسی آرمانی تهیه و تدوین نمایند، بنابراین تأمل و بررسی در آنچه که به عنوان ضرورت‌های یادگیری از طرف وزارتخانه‌ها به دانشگاه‌ها ابلاغ شده است و مطابقت آن‌ها با نیازهای فراگیران و نیازهای جامعه توسط مجریان برنامه لازم است. در واقع مناسب بودن برنامه درسی رسمی تحت تأثیر دقیق بودن معیارهای تعیین موضوعات ارزشمند

برای آموزش به دانشجویان است و مواردی مانند توجه به بهبود رفتارها، ارزش‌ها و نگرش‌ها از جمله مواردی است که در برنامه درسی توجهی به آن نمی‌شود(۲۰). برنامه پوچ، ممکن است به دلیل مطابقت نداشتن موضوع با فلسفه و اعتقادات برنامه‌ریزان و یا متأثر از احساسات و تمایلات شخصی مجریان برنامه درسی باشد، یعنی آنها به طور سلیقه‌ای عمل نموده و مفاهیم عقیم می‌ماند(۲۱و۲۲). در همین حال ممکن است اساتید در عملیاتی نمودن برنامه درسی رسمی به دلیل محدودیت‌های زمانی، مشکلات و موانع و یا ضعف برنامه‌ریزی، دچار انحراف شده و این امر ممکن است عمدی نباشد(۲۳). بنابراین بر طبق این دیدگاه، برنامه‌ی پوچ احتمال دارد در ابتدای تدوین برنامه، تعمدی یا غیر تعمدی توسط متخصصان برنامه‌ریزی به وجود آید یا ممکن است پس از تدوین توسط مجریان (اساتید) تعمدی یا غیر تعمدی به وجود آید. باید توجه شود که تعیین برنامه درسی پوچ به طور دقیق قابل انجام نیست و تعیین آن با توجه به برنامه درسی رسمی و همچنین با تعیین آنچه که ارزش قابل ملاحظه برای آموزش به دانشجویان دارد انجام می‌گیرد(۳). شناسایی برنامه درسی پوچ در مرحله تدوین بسیار سخت است ولی در مرحله اجرا می‌توان با مقایسه برنامه تدوین شده با برنامه اجرا شده یا تجربه شده در کلاس این برنامه را تعیین نمود.

اما از دیدگاه متخصصان آموزش پزشکی برنامه درسی پوچ شامل مواردی است که مؤسسه قصد ندارد تدریس کند و از منظر این دیدگاه، باید برنامه درسی بررسی شود و از مطالب تاریخ گذشته پاک گردد، یعنی طبق این دیدگاه هر چیزی را نمی‌شود در برنامه درسی جای داد مثلاً ما نمی‌خواهیم که پزشکانی با مهارت پرستار تربیت کنیم و همچنین باید حقایق، اطلاعات و فرایندهایی که تاریخ انقضای آنها به سر آمده از برنامه درسی پاک شود. راه‌های به حداقل رساندن برنامه درسی پوچ طبق این دیدگاه گرفتن بازخورد از دانشجویان، همکاران یا ناظران درباره ضعف‌های احتمالی از نظر بالینی، آکادمی و مدیریتی است(۱٤و۱٥). از دیدگاه آموزش پزشکی شناسایی این نوع برنامه درسی توسط پرسیدن این سؤال از اساتید، دانشجویان و کارکنان برنامه که مشکلات کاربردی برنامه از نظر آنها چیست یا مطالب از مد افتاده کدام است، امکان‌پذیر است. همچنین می‌توان با توجه به سخنرانی‌های کنفرانس‌ها، مقالات مجلات یا مقالات کتاب‌ها، مطالب از مد افتاده را شناسایی کرد.

جمع‌بندی نهایی دیدگاه‌های متخصصین برنامه‌ریزی درسی و متخصصین آموزش پزشکی در مورد برنامه درسی پوچ را در شکل شماره یک مشاهده می‌شود.

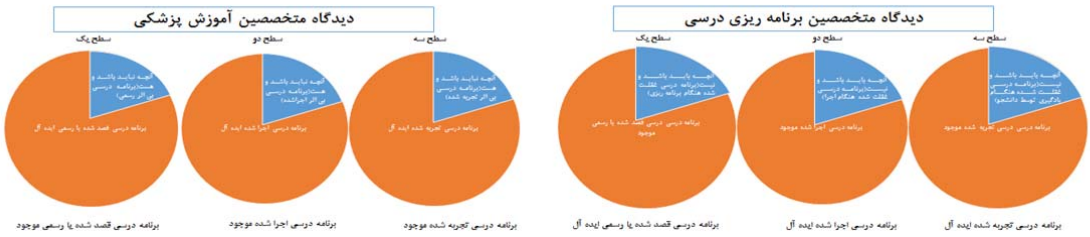

شکل ۱: جمع‌بندی دیدگاه‌های متخصصین برنامه‌ریزی درسی و متخصصین آموزش پزشکی در مورد برنامه درسی پوچ

از محدودیت مطالعه حاضر عدم استفاده از مقالات سایر پایگاه‌های اطلاعاتی مثل web of science به دلیل در دسترس نبودن اصل مقالات این پایگاه داده و محدود بودن زبان مقالات به زبان فارسی و انگلیسی به دلیل تسلط نداشتن بر زبان‌های دیگر بود. پیشنهاد می‌گردد تیمی از محققین که به زبان‌های مختلف از جمله فارسی، انگلیسی، عربی، اسپانیولی، فرانسوی، ایتالیایی تسلط دارند، مطالعه حاضر را تکرار نمایند.

نتیجه‌گیری

به نظر می‌رسد بر اساس نظرات متخصصان برنامه‌ریزی درسی برنامه درسی پوچ آن چیزی است که مورد غفلت واقع شده است و توجه صاحب‌نظران را به این موضوع مهم جلب می‌کند که لازم است این موارد شناسایی شود و در برنامه درسی وارد شود؛ یعنی برنامه درسی پوچ، برنامه درسی مغفول است و برنامه درسی مغفول آنچه باید باشد و نیست است؛ ولی بر اساس نظرات متخصصان آموزش پزشکی برنامه درسی پوچ، برنامه درسی بی‌اثر است و برنامه درسی بی‌اثر آنچه هست و نباید باشد، است. با توجه به تعریف متفاوت از برنامه درسی پوچ از دیدگاه متخصصان برنامه‌ریزی درسی و متخصصان آموزش پزشکی پیشنهاد می‌گردد کسانی که قصد استفاده کاربردی از این مفهوم را دارند در ابتدا تعریف خود را بر مبنای یکی از این نظرات مشخص کند تا در ادامه کار دچار سردرگمی نشوند.

قدردانی

بدین وسیله از محققینی که مقالات و کتاب‌های آنان در این مقاله مورد استفاده قرار گرفت، قدردانی می گردد.

منابع

1. Mehrmohammadi M. [curriculum: theories, approaches and perspectives]. 2nd ed. Mashhad: beh nashr; 2009. [Persian]
2. Hicks K. Curriculum in higher education in Australia– Hello?. Paper presented at 30th HERDSA Annual Conference. 8-11 July 2007 Adelaide, Australia. [cited 2015 June 16] Available from: http://www.herdsa.org.au/wp-content/uploads/conference/2007/PDF/S/p234.pdf
3. Fathi K. [Osoul va mafahime barnameriziye darsi]. 1st ed. Tehran: bal; 2009. [Persian]
4. Maleki H. [Curriculum development(Practice guide)]. 2nd ed. Mashhad: payam andishe; 2001. [Persian]
5. Fathi K. [kalbodshekafiye barnameye darsiye tajrobe shode: modeli baraye pajouhesh dar howzeye barnameye darsi]. Tehran: semat; 2006. [Persian]
6. Flinders DJ, Noddings N, Thornton SJ. The Null Curriculum: Its Theoretical Basis and Practical Implications. Curriculum Inquiry. 1986; 16(1): 33-42.
7. Posner GJ. Models of Curriculum Planning. In: the curriculum: problems, politic and possibilities. 2nded. New York: suny press; 1998.
8. Glatthorn AA. Curriculum alignment revisited. Journal of curriculum and supervision. 1999; 15(1): 26-35.
9.Nelson M, Jacobs C, Cuban L. Concepts of curriculum. Journal of Teaching and Learning in Medicine. 1992; 4: 4: 202- 205.
10. Ministry of health. [Barnamey amouzeshiye doureye karshenasiye arshade napayvasteye amouzeshe pezeshki]. Mosavabe chehelo panjomin jalaseye showraye ali barnameriziye oloum pezeshki; 2010. [cited 2015 February] Available from: http://mbs.behdasht.gov.ir/uploads/KAN_AmoozeshPez89.pdf [Persian]
11. Dent JA, Harden RM, Hallock JA. A practical guide for medical teachers. 3thed. Churchill livingstone; 2009.
12. Mehr mohamadi M. [Barname darsi nazargahha, roikardha va gheshmandazha]. 2nded. Tehran: Astane ghodse razavi; 2009. [Persian]
13. Xing J, Li J, Roper L, Shaw S. Teaching for Change: The Difference,Power and Discrimination Model. Lanham, MD: Lexington Books; 2007.
14. Malekanrad E, Aynolahi B. [Ashenaei ba alefbaye curriculum dar amouzeshe pezeshki]. 1sted. Tehran:

ministry of health; 2005. [Persian]
15. Postgraduate Certificate, Postgraduate Diploma and Masters in Medical Education. Principles of curriculum development. The null curriculum. CD: 2.4. Available from: http://www.google.com/url?url=http://www.asgbi.org.uk/download.cfm%3Fdocid%3DDC8276E5-725A-4BBB-AB7A5B0D5CBCDFF6&rct=j&frm=1&q=&esrc=s&sa=U&ei=NGrpVO3-IYbOygOO5YGwAg&ved=0CD0QFjAJ&usg=AFQjCNEXWd7TkitdeelwjfmzBd9LpXTm7A
16. Mehrani M. [Medical education curriculum]. Pejvar. 2007; 2(3): 26-31. [Persian]
17. Safarnavade M, Fathi K. [Gozari bar mafahim va payehaye nazari va amaliye barname darsiye null(magfoul) dar amouzeshe pezeshki]. Majaleye rahbordhaye amouzeshe markaze motaleat va towseeye amouzeshe oloum pezeshkiye daneshgahe oloum pezeshkiye baghiyatolah. 2008; 1(1): 40-47. [Persian]
18. Hafferty FW, Gaufberg E. The hidden curriculum. In: Dent JA, Harden RM, Hodges BD. A practical guide for medical teachers. 4th ed. Churchill livingstone; 2013.
19. Assemi A, Sheikhzade M. Intended, implemented and experiential null curriculum. Life science journal-acta zehengzhou university overseas. 2013; 10(1): 82-85.
20. Feng Y. Listening to the voices of pupils: an alternative route to a balanced curriculum for junior middle schools in China. 2006.
21. Ghorchian N. [Simaie tahavolate barname darsi be onvan iek reshte takhasosi dar jahan bastan ta jahan emroz]. Tehran: Moasese pagohesh va barnamerizi amozesh ali; 1995. [Persian]
22. Zimitat C, Fathi Vajargah K. Using conceptions of curriculum as a meta-evaluation framework for medical education. Annual ANZAME Conference, UNSW. July 10th – July 13th; 2008.
23. Ghorchian N. [tarahi va mohandesi barname darsi dar hezare sevom]. Tehran: Farashenakhti Andishe; 2004. [Persian]

Null Curriculum: Neglected or ineffective

Habibolah Rezaei[1], Nikoo Yamani[2]

Abstract

Introduction: *Null curriculum is one type of curriculum. In relation to this type of curriculum, little research has been carried out in the world indicating the neglect of this concept. The aim of this study was to review the concept of null curriculum from different viewpoints.*
Methods: *In this review study, the databases of SID, Iranmedex, Irandoc, and Magiran, Pubmed central, Eric and Google scholar were reviewed using the keywords null curriculum, neglected curriculum, omitted curriculum, neutral curriculum and ineffective curriculum.*
Results: *Search results yielded 70 articles and 15 books that were somehow related to null curriculum. After the reviews, 18 articles and books that were closer to the research goal were selected. Two perspectives of curriculum planning experts and medical education experts were identified on null curriculum. The former believe that null curriculum is the neglected curriculum while the latter state that null curriculum is the ineffective curriculum.*
Conclusion: *Considering the different definitions of null curriculum from the viewpoints of curriculum planning experts and medical education experts, it is recommended that those who want to have a practical use of this concept should first ground their definition on one of these viewpoints in order to avoid confusion.*

Keywords: Null curriculum, neglected curriculum, omitted curriculum, ineffective curriculum, neutral curriculum

Addresses:
1. Assistant professor, cellular & molecular research center, Yasuj University of medical sciences, Yasuj, Iran. E Mail: rezaie.habib@yahoo.com
2. (✉) Associate professor, Department of Medical Education, Medical Education Research Center, Isfahan University of Medical Sciences, Isfahan, Iran. Email: yamani@edc.mui.ac.ir